

Mart J.M. Franken

1891-1953

J.M. (Jan) van Hardeveld

Over (zakelijk) expressionisme,
modernistische betonwoningen
en traditionalisme

J.M. (Jan) van Hardeveld

J.M. (Jan) van Hardeveld

*Over (zakelijk) expressionisme, modernistische
betonwoningen en traditionalisme*

MART J.M. FRANKEN

Bibliografieën en Oeuvrelijsten van Nederlandse Architecten en Stedenbouwkundigen

Onder redactie van TJEERD BOERSMA, JOHANNA KARSSSEN, JULIETTE RODING en HEINO VAN RIJNBERK

BIBLIOGRAFIEËN EN OEUVRELIJSTEN VAN
BONAS
NEDERLANDE ARCHITECTEN EN STEDENBOUWKUNDIGEN

Hilversum
Verloren
2023

Dit boek verschijnt op initiatief van de Stichting Bibliografieën en Oeuvrelijsten van Nederlandse Architecten en Stedenbouwkundigen. De Stichting BONAS inventariseert sinds 1994 het werk van Nederlandse architecten, interieurarchitecten, stedenbouwkundigen en tuin- en landschapsarchitecten. Aan een aantal van deze ontwerpers worden monografieën gewijd in de BONAS boekenreeks. Daarnaast wordt het door BONAS geïntariseerde architectonisch erfgoed ook digitaal toegankelijk gemaakt. Op de website www.bonas.nl is de Archiwijzer te vinden, de database van BONAS, die onder andere zoekmogelijkheden biedt op architect, gebouwtype, locatie, selectieprocedure (bijvoorbeeld prijsvragen), aannemers en meewerkend kunstenaars. Daarnaast biedt de Archiwijzer een overzicht van wat sinds het midden van de negentiende eeuw in de vaktijdschriften over architecten en hun werk is gepubliceerd.

De volgende personen en instellingen dragen bij aan het werk van de Stichting BONAS: Benthem Crouwel Architecten, BiermanHenket architecten, M.A.M. Bruens, Bukman Steenhuis, T. Claassen, J. Dekkers, A.H. van Drunen en J.E.M. van Drunen-Vonk, EGM Architecten, Gortemaker Algra Architecten, P.J. Driessen, Bond Heemschut, Hilberink Bosch Architecten, F.G. van Hoeken, Humbé Martens & Willems architecten, O. Macel, W.M. van Moorsel, MTD Landschapsarchitecten, J.P. Oosterhoff, Atelier PRO architecten, Paul de Ruiters Architects, Scala-architecten, C.J. Schade en V.A. Schade, M. Schuller, E. Stades-Visscher, R. Stenvert, TWA architecten, J. Vredenberg, Architectenbureau Marius van den Wildenberg, M.J.H. Willinge.

De publicatie over Jan van Hardeveld werd financieel mede mogelijk gemaakt door Stichting Sormani Fonds, Vereniging Vrienden Nieuwe Kunst 1900, M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting, en het De Gijselaar-Hintzenfonds.

Afbeeldingen op het omslag: *voorzijde*: Betonwoningen Rotterdam, 1921 (foto Mart Franken 2022); *achterzijde*: Augustinuskerk Amsterdam, 1934 (collectie SAA Amsterdam); Klein-Seminarie Apeldoorn, binnenhof, 1935 (uit: *Bouwkundig Weekblad Architectura*, 1936); Herman Coenradistraat, Amsterdam, 1951 (collectie SAA Amsterdam).

ISBN 9789464550641

© 2023 Mart J.M. Franken, Stichting BONAS

Uitgeverij Verloren

Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum

www.verloren.nl

Opmaak: Rombus/Patricia Harsevoort, Hilversum

Omslagontwerp: Frederike Bouten, Utrecht

Druk: Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

- 7 Inleiding**
- 11 Leven van Jan van Hardeveld**
  - 11 Levensloop
  - 14 Maatschappelijk engagement
  - 17 Publicaties
- 19 Oeuvre van Jan van Hardeveld in vogelvlucht**
  - 19 Omvang en aard
  - 20 Periodisering
  - 26 Overig
- 29 Van Hardevelds positie in de bouwkunst van de eerste helft van de twintigste eeuw**
- 31 Van Hardeveld en de Amsterdamse School**
  - 33 Heerlen
  - 35 Amsterdam en omgeving
- 39 Van Hardeveld en de Nieuwe Zakelijkheid**
  - 40 Isola-betonwoningen
- 53 Van Hardeveld en het katholieke architectuurdebat**
  - 53 Katholieke bouwkunst tot 1930
  - 54 Katholieke bouwkunst van 1930-1940
  - 56 Het katholieke architectuurdebat
- 61 Van Hardeveld en het traditionalisme**
  - 63 St. Augustinuskerk Buitenveldert
  - 69 Aartsbisschoppelijk Klein-Seminarie De Wijert Apeldoorn
  - 79 Engelbewaarderskerk Badhoevedorp
- 85 Van Hardeveld en de stedenbouwkunde**
- 89 Tot besluit**
  - 95 Noten
  - 101 Oeuvrecatalogus
  - 247 Publicaties Jan van Hardeveld
  - 252 Literatuur
  - 255 Samenvatting
  - 256 Summary
  - 257 Register personen, instellingen en bedrijven
  - 261 Register plaatsen en projecten
  - 264 Eerder verschenen in deze reeks

Jan van Hardeveld, 40-jaar, 1931
(foto familiearchief).

Inleiding

De Nijmeegse historicus Paul Luykx vindt het, schrijvend over de katholieke architectuurgeschiedenis van de eerste helft van de twintigste eeuw, opmerkelijk dat de leidende representanten hiervan bekeerlingen waren.¹ Luykx doelt op M.J. (Marinus Jan) Granpré Molière (1883-1972) en A.J. (Alexander) Krop-holler (1881-1973), die zich beiden op latere leeftijd bekeerden tot het katholicisme. Hij beschouwt hen als leidsmannen van de door hem in die periode als conservatief en traditionalistisch aangeduide dominante stroming in de katholieke architectuur in het algemeen en de katholiek-religieuze bouwkunst in het bijzonder. Kennelijk hanteert Luykx daarbij de hypothese dat hun 'late roeping' van invloed is geweest op hun conservatieve visie op de katholieke architectuur. Hij relateert dit evenwel onmiddellijk door te wijzen op de architect Jan van Hardeveld (1891-1953), evenzeer een bekeerling op volwassen leeftijd, die door Luykx wordt geduid als een principieel tegenstander van het traditionalisme van Granpré Molière en Krop-holler. Luykx geeft tegelijk overigens aan dat leven en werk van Van Hardeveld nog (te) weinig is onderzocht. Ook Jos Pouls en Marieke Kuipers menen dat er alle reden is om nader onderzoek te doen naar deze veelzijdige Amsterdamse architect.² Behalve een tweetal korte necrologieën over Van Hardeveld na zijn overlijden in 1953, is er een kort essay aan hem gewijd, te vinden op de website van de Stichting BONAS.³ De suggesties van genoemde schrijvers vormden voor auteur dezès de aanleiding om zijn masterscriptie ter afronding van zijn studie Kunst- en Cultuurwetenschappen aan de Open Universiteit, begin 2021, te wijden aan de positie van Jan van Hardeveld in de (katholieke) bouwkunst in de eerste helft van de twintigste eeuw.⁴ Naar aanleiding van het daaropvolgend verzoek van Stichting BONAS om een monografie over het leven en werk van Van Hardeveld het licht te doen zien, is dat onderzoek

voortgezet. Nieuwe publicaties van Van Hardeveld zijn gevonden en bestudeerd, en met name heeft veel nader onderzoek plaatsgevonden naar zijn oeuvre. Het resultaat van dit al is te vinden in deze monografie.

Jan van Hardeveld is inderdaad een veelzijdig architect gebleken, zoals in de literatuur vermoed. Hij heeft een belangrijke, veelzijdige en tot nu toe onderbelichte rol gespeeld in de bouwkunst in de eerste helft van de twintigste eeuw. Belangrijk was hij omdat hij, bekeerd van zijn gereformeerde afkomst tot katholiek, vooral in de jaren dertig een prominente positie innam in architectuurdebat in katholieke kringen. Hij was begiftigd met een scherpe pen en tong, en schuwde de provocaties in zijn polemieken niet, waarbij hij min of meer tegelijkertijd over bepaalde bouwkundige oplossingen tegenstrijdige posities kon en kennelijk wilde innemen. Veelzijdig was hij doordat hij in alle toen gangbare stijlen heeft gebouwd, bovendien auteur was van meer dan 150 getraceerde publicaties over voornamelijk de architectuur, en daarnaast bestuurder was van de voornaamste gremia, waarin de architecten verenigd waren. Onderbelicht is hij waarschijnlijk gebleven, omdat hij enerzijds niet een vernieuwende eigen stijl heeft ontwikkeld, anderzijds omdat hij nauwelijks tot geen archief heeft nagelaten. Het onderzoek naar zijn oeuvre impliceerde dan ook vaak het zoeken naar de bekende naald in de hooiberg en is nog zeker niet voltooid. Alles bij elkaar genomen is er voldoende reden om de schijnwerpers op hem te richten.

Deze monografie zou niet tot stand gekomen zijn zonder de inbreng van vele anderen. Vermelding verdienen in ieder geval de navolgende personen. Op de eerste plaats geldt grote dank aan Annick van Hardeveld in Eindhoven, de kleindochter van

Van Hardeveld op een architectuurcongres in
Lausanne, 1949 (familiearchief).

Jan van Hardeveld. Zij stelde het familiearchief ter inzage. Dat was weliswaar zeer beperkt van omvang, maar dat neemt niet weg dat hierin belangrijke stukken zaten. Naast de nodige privé gegevens en familiefoto's, was voor het onderzoek naar Van Hardevelds oeuvre van groot belang het overzicht van projecten, als vermeld in zijn brief van augustus 1945 aan een assuradeur. Bovendien heeft Annick van Hardeveld nog beschikbare (Franstalige) correspondentie tussen haar grootvader en zijn echtgenote vertaald en onderzocht op gegevens, die voor het onderzoek van belang konden zijn.

Heel veel dank is zeker ook verschuldigd aan Annemarieke Verheij (verheijfotografie.nl) uit Uithoorn. Van deze uitstekende amateurfotografe zag ik zeer mooie foto's van een paar werken van Van Hardeveld, betrekking hebbend op zijn ontwerpperiode in de stijl van de Amsterdamse School in Heerlen. Zij gaf mij niet alleen toestemming die te gebruiken, maar daarnaast bood zij aan speciaal voor dit boek 'op pad' te gaan om nog de nodige foto's van enige Amsterdamse projecten van Van Hardeveld te maken. Dat aanbod is uiteraard in grote dank aanvaard, zodat er veel van de door haar verzorgde 'professionele' afbeeldingen in deze monografie zijn terug te vinden.

Erkentelijkheid voor het belangeloos beschikbaar stellen van

foto's respectievelijk toestemming tot gebruik is er ook jegens vele anderen. Hier zijn te noemen Paul Paris (Amstelveen), Thea van den Heuvel-Fotografie (Nijmegen), Diana Nieuwold (kerkfotografie.nl) en Frans Roël (Amstelveen), die mij tevens het door hem geredigeerde omvangrijke en fraaie boek over de Amstelveense architectenfamilie Van der Bijl ter beschikking stelde.

Dankbaarheid is ook over de samenwerking met de uitgever en de Stichting BONAS, de laatste in de persoon van Juliette Roding, die als eindredacteur van de BONAS-boekenreeks de aangeleverde concepten telkens én snel én zeer gedegen oordeelde. Ook mijn scriptiebegeleider aan de Open Universiteit, Jos Pouls, moet ik vermelden. Niet alleen vanwege zijn prima begeleiding, maar vooral ook omdat hij mij op het spoor van Van Hardeveld heeft gezet.

Tot slot moet ik mijn echtgenote danken. Zij vond het niet alleen goed dat ik na mijn werkzame leven mijn pensioenperiode eerst invulde met het afronden van mijn studie Kunst- en Cultuurwetenschappen, maar zij 'gedoogde' tevens dat ik het verzoek om deze monografie te schrijven accepteerde en vervolgens wel moest constateren dat het aantal uren dat ik mij daartoe 'opsloot' vele malen hoger bleek dan ik haar had voorgespiegeld.

Jan van Hardeveld (r) met
medestudenten in Brussel, 1914
(foto familiearchief).

Leven van Jan van Hardeveld (1891-1953)

Levensloop

Johannes Martinus (Jan) van Hardeveld werd geboren op 2 februari 1891 in de Albert Cuypstraat 48 te Amsterdam.¹ Hij was de vierde van de vijf kinderen uit het huwelijk van (eveneens) Johannes Martinus van Hardeveld (1855-1924) en Jannetje Hossevoort (1855-1893). De andere kinderen waren Marten (1886-1941), Thomas (1887-1978), Luberta (1888-1973) en Jacobus (1892-1893). Deze laatste zoon en de echtgenote van Van Hardeveld senior overleden begin 1893. Het gezin verhuisde op 15 december 1893 naar de Albert Cuypstraat 121, waarna vader Van Hardeveld op 22 december 1893 hertrouwde met Wilhelmina Catharina Evers (1863-1933), met wie hij nog een dochter en twee zonen kreeg: Wilhelmina (1894-1984), Antoon (1896-1961) en Gerrit (1899-1980). Het gezin woonde vervolgens op verschillende locaties in Amsterdam, waar vader Jan een aannemings- en timmerbedrijf had.² De familie behoorde tot de Gereformeerde Kerk.

Na de lagere school volgde Jan tot de zomer van 1909 de ambachtsschool en de Avondteeken- en Industrieschool. In juli 1909 verhuisde hij op achttienjarige leeftijd naar Heemstede om als verpleger te gaan werken in een epilepsiekliniek. In april 1911 keerde hij terug naar Amsterdam en werkte ongeveer een jaar als opzichter en tekenaar in een timmerfabriek. In april 1912 ging hij naar Brussel, waar ook broer Marten een opleiding volgde, om te studeren aan de Académie des Beaux-Arts. Hij kwam na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in december 1914 terug naar Amsterdam. Daar zette hij zijn opleiding voort aan de Rijksacademie voor Beeldende Kunsten, afdeling Hoger Bouwkundig Onderwijs. Hij voltooide die in 1918. Tussentijds, in mei 1916, behaalde hij de diploma's bouwkundig tekenen (met onderwijsakte) en bouwkundig opzichter, beide

bij de Maatschappij ter Bevordering der Bouwkunst, Vakvereniging van Nederlandsche Architecten. Nog tijdens zijn studies vestigde hij zich in september 1917 als zelfstandig architect te Amsterdam, nadat hij daaraan voorafgaand (tussen maart 1915 en september 1917) meerdere periodes werkzaam was geweest op het Groningse architectenbureau van P.M.A. Huurman (1863-1944). In 1918 associeerde hij zich met de even oude architect Jan Pauw, die in Amsterdam 14 april 1891 het levenslicht zag. Deze maatschap eindigde in 1921. Beiden werkten daarna op incidentele basis nog wel samen aan enige projecten totdat Pauw naar de Verenigde Staten emigreerde. Onduidelijkheid is er over zijn overlijdensdatum en plaats.³ In die associatieperiode was Van Hardeveld overigens van april 1919 tot september 1920 woonachtig te Bloemendaal en Zandvoort, in welke regio hij ook villa's ontwierp.

Als Van Hardeveld vervolgens naar Amsterdam terugkeert blijft hij, tot aan zijn dood op 11 maart 1953, als zelfstandig ar-

Briefhoofd Pauw & Van Hardeveld, 1922.

Briefhoofd Van Hardeveld, na 1935.

Schaakspel tussen Jan van Hardeveld (l) en Jan Pauw (r)
(foto familiearchief).

chitect daar werkzaam. Achtereenvolgens woonde en werkte hij op de Herengracht 425 (tot september 1922), de Reguliersgracht 19 (tot mei 1931), de Breestraat 120 (tot oktober 1935) en vanaf oktober 1935 tot aan zijn dood aan de Koninginneweg 11. Hij hield zijn architectenbureau aan huis. Hij werkte verder hoofdzakelijk alleen, want zoals H.J.W. (Henri) Thunnissen (1890-1978) in een necrologie na Van Hardevelds overlijden schrijft: 'Van Hardeveld was er echter de man niet naar om met meerderen aan dezelfde architectonische problemen te werken. Want hij had zeer uitgesproken meningen en hij liet niet gaarne werk door medewerkers verrichten, als het uitdrukking moest geven aan zijn eigen visie.'⁴

Tijdens de zomervakantie van 1920 werd Jan in Saint Malo (Bretagne) verliefd op de te Rennes wonende Française Germaine (Marie Emilie) Bertin, geboren op 2 mei 1896, dochter

van een handelaar in granen en bonen. Een huwelijk werd aanvankelijk belemmerd door het feit dat Jan van Hardeveld gereformeerd was en Germaine Bertin katholiek. Tot teleurstelling van zijn familie, leidend tot een (tijdelijke) verwijdering tussen hem en zijn familie, besloot Van Hardeveld katholiek te worden. Daartoe ging hij, mede aangespoord door zijn vriend Joan Collette (1889-1958), katholiek kunstschilder en glazenier, in de leer bij de Jezuïeten (pater Schröder s.j.) van de Krijtbergkerk aan de Singel te Amsterdam. In deze kerk werd hij op 6 decem-

Koninginneweg 11 Amsterdam, 1935 (foto familiearchief).

Huwelijk van Jan van Hardeveld en Germaine Bertin, 1922 (foto familiearchief).

ber 1921 gedoopt, met Collette als peetvader. In zijn necrologie over Van Hardeveld noemde Molenaar jr. de rol van Collette bij diens bekering. Hij zag deze anders. De katholieke Collette zou de opdracht voor het ontwerpen van de schouwburg te Heerlen hebben misgelopen ten faveure van de toen nog protestante Van Hardeveld. Dat zou geleid hebben tot onderlinge diepgaande gedachteswisselingen over geloofskwesties, als gevolg waarvan Van Hardeveld zich bekeerde.⁵ Wellicht heeft dit zijdelings een rol gespeeld. Maar Van Hardevelds bekering als gevolg van het beoogde huwelijk is aanzienlijk waarschijnlijker.

Vervolgens werd op 23 december 1922 te Rennes het burgerlijk en op 26 december 1922 het kerkelijk huwelijk tussen

Jan en Germaine voltrokken. De toen bestaande verwijdering tussen Van Hardeveld en zijn familie blijkt uit de huwelijksaankondiging. De moeder (haar vader is al overleden) van Germaine kondigde het huwelijk van haar dochter aan, maar het zijn niet de ouders van Jan, maar Jan zelf, die zijnerzijds het aanstaande huwelijk annoncerde.

Het paar vestigde zich te Amsterdam. Ze kregen twee kinderen: Annick (Germaine Mathilde), geboren op 9 november 1923, en Yann (Emile) op 17 september 1927. Het gezin was compleet, het architectenbureau floreerde, Germaine zorgde voor de kinderen. Het gezin was actief in de Franstalige gemeenschap in Amsterdam, terwijl men de lange zomervakanties doorbracht in het Franse Dinard, samen met de familie van Germaine. Jan kwam, als het werk het toeliet, regelmatig over. In het gezin werd hoofdzakelijk Frans gesproken; de kinderen moesten feitelijk nog Nederlands leren toen ze schoolgaand werden. Yann werd, nadat hij na twee jaar ULO ook de diploma's Timmeren en Bouwkundig Tekenen behaalde en zijn vader leek te volgen, uiteindelijk fysiotherapeut. Hij vestigde zich te Wijchen, waar hij op 24 november 2018 overleed.

Annick kwam op dramatische wijze om het leven, slechts 21 jaar oud. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werkte de verpleeg-

Het gezin Van Hardeveld, 1935 (foto familiearchief).

ster als koerierster voor een verzetsgroep van de Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten. In de nacht van 4 op 5 mei 1945 werd zij, in het kader van een allerlaatste verzetsopdracht, fietssend over het Hekelveld te Amsterdam, door de Grüne Polizei om 01:21 uur met een kogelregen doorzeefd, hetgeen zij – slechts enkele uren vóór de capitulatie van de bezetter – niet overleefde. Met militaire eer werd zij begraven. Als de ‘laatste koerierster’ ging zij de geschiedenis in, waarbij zij postuum geëerd werd met het ‘Verzetshedenkingskruis’ en een op het Hekelveld op 4 mei 1985 onthuld monument.⁶

Annick werd begraven op de R.K. begraafplaats te Buitenveldert. Hier vond ook vader Jan van Hardeveld, die op 11 maart 1953 plotseling door een hartaanval op 62-jarige leeftijd overleed, zijn laatste rustplaats. Hun moeder respectievelijk echtgenote Germaine van Hardeveld-Bertin, gestorven op bijna 100-jarige leeftijd op 4 december 1995, werd hier eveneens begraven, zoals ook zoon Yann na diens overlijden in 2018. Zo werd het gezin hier in één familiegraf herenigd.

In de nieuwbouwwijk met herenhuizen, het Noorderkwartier in Amsterdam-Noord, is in een ‘architectenbuurt’ inmiddels een straat naar Jan van Hardeveld genoemd (begin 2022 overigens nog grotendeels te bebouwen).

Maatschappelijk engagement

De maatschappelijke betrokkenheid van Van Hardeveld was groot. Niet alleen is hij te traceren in beroepsgerelateerde activiteiten, maar ook anderszins.

Hij werd in 1916, dus nog tijdens zijn studietijd te Amsterdam, lid van het sedert 1855 bestaande genootschap *Architectura et Amicitia*. Dit genootschap wordt omstreeks die tijd vrijwel vereenzelvigd met de Amsterdamse School met zijn expressionistische architectuur. Het maandblad *Wendingen* (dat bestond van 1918-1931) was de spreekbuis van dit genootschap. Van Hardeveld maakte vanaf mei 1926 als afgevaardigd lid deel uit van het bestuur.

Op 19 oktober 1922 – dus een klein jaar na zijn bekering – werd Van Hardeveld lid van de in 1920 op instigatie van de Nederlandse bisschoppen opgerichte Algemeene Katholieke Kunstenaars-vereeniging (AKKV), vakgroep Bouwkunst, welke

Photo, genomen voor het Raadhuis te Zutphen, van een gedeelte der bezoekers van onze vergadering: *voorste rij van links naar rechts*: Albert Termote, G. Valk, Wim Haring, Pierre Cuypers, P. G. Buskens, Nies. Molenaar Jr., Jos. Sluimer, Ir. Dohna, Jozef Cuypers, Karel Trautwein (op de eerste trede), Corn. de Moor, Willem Mengelberg, *achterste rij idem*: Jos. Berben, H. W. Valk, Jac. Duncker, W. J. Sandhövel, Jan Mol, Jan van Donge, Herman van Eiden, Ir. H. Thunnissen, J. M. v. Hardeveld, S. B. v. Sante, M. S. v. Engelen, J. v. Ooyen, Th. J. v. Elsberg.

Vergadering AKKV, 1929 (uit: *Mededeelingen*, 11 oktober 1929).

vereniging hij zijn hele leven trouw bleef. Vanaf 1925 was hij secretaris van de vakgroep Bouwkunst, en vanaf eind 1927 ook secretaris van het AKKV zelf. Het eerste orgaan van de vakgroep, onder de naam *Mededeelingen*, ontstond in 1923. Van Hardeveld was sedert 1 januari 1929 hoofdredacteur. Het blad werd met ingang van 1930 voortgezet als een veertiendaags tijdschrift, *Van Bouwen en Sieren*, officieel orgaan van de vakgroepen Bouwkunst en Beeldende Kunst van het AKKV. Van Hardeveld was hiervan de eerste hoofdredacteur en bleef dat tot mei 1932.

Redacteur was hij eveneens, van 1933 tot 1937, van het *Bouwkundig Weekblad Architectura*, het orgaan van de Bond van Nederlandsche Architecten (BNA) en (inmiddels) ook spreekbuis van het genootschap *Architectura et Amicitia*. In december 1932 werd hij (dagelijks) bestuurslid van de BNA, binnen welk bestuur hij gedurende een aantal jaren de functies van secretaris en vicevoorzitter (vanaf 1936) zou bekleden.

Bestuurslid was hij – hoogstwaarschijnlijk vanaf 1933 – tevens van het Sint Bernulphusgilde, een vereniging (daterend van 1870) met veel priesters onder haar leden, die als doel had interesse te wekken voor katholieke kerkelijke kunst en oud-

heidkunde. Door zijn vriend Joan Collette werd hij na zijn bekering bij dit gilde als lid aangemeld.⁷ Hij was secretaris en laatstelijk (tot in 1948) functioneerde hij daarin als penningmeester. Het orgaan van deze vereniging was *Het Gildeboek*, waarvoor Van Hardeveld regelmatig schreef.

Van 1926 tot in 1929 functioneerde hij als redacteur kerkelijke architectuur van het weekblad *Opgang*, een tijdschrift op christelijke grondslag ter bevordering van de Nederlandse letteren en kunst. In de jaren 1930 tot 1932 was hij ook nog eens redacteur van *Roeping*, een katholiek literair 'maandschrift voor verdieping van leven en cultuur' als vertegenwoordiger 'ener gevoelige, moderne kunst'.⁸

Actief lid was hij in het interbellum (vanaf 1924) ook van de gematigd progressief-katholieke kunstkring De Violier, die de verheffing van de (katholieke) kunst en bevordering van de kunstzin tot doel had. Vicevoorzitter werd hij in 1928 van I.K.O., een bureau dat tijdens de Olympische Spelen te Amsterdam in dat jaar op katholiek gebied 'inlichtingen wil verstrekken aan deelnemers en binnen- en buitenlandse belanghebbenden'. Actief was hij tevens bij de Sint Adelbert-vereniging, opgericht ter bevordering van de emancipatie van het katholieke volksdeel en vooral gericht op het intellectueel-katholieke volksdeel. Vanaf begin 1941 bekleedde hij hiervan enige tijd het secretarisschap. Vanaf 1937 was hij ook lid van het Genootschap Amstelodamum, dat kennis en belangstelling voor verleden en heden van de stad Amsterdam bevorderde. Vanaf 1944 was hij lid van de Bond Heemschut te Amsterdam, en vanaf ongeveer dezelfde tijd tevens van de Nederlandsche Oudheidkundige Bond. Begin van de jaren vijftig werd hij president van het genootschap Amitiés Catholiques Françaises.

Van Hardeveld maakte verder deel uit van diverse (vooroorlogse) adviescolleges: de schoonheidscommissies van de gemeenten Amsterdam en Heerlen (beide vanaf 1933); de Paleis-Raadhuiscommissie, die moest onderzoeken of het paleis op de Dam voor gemeentedoelinden geschikt gemaakt zou kunnen worden; en de Commissie van Advies van de architectenopleiding van de Katholieke Leergangen te Tilburg. Bovendien was hij adviseur van het paviljoen voor religieuze kunst voor de Wereldtentoonstelling in 1937 te Parijs. In datzelfde jaar werd hij in mei voorzitter van een 'initiatiefcomité, dat beoogde door betere verlichting middels monumentale

lantaarns de oude intimiteit van de Amsterdamse Dam terug te brengen.' Daarnaast was hij adviseur van de partijraad van de Rooms-Katholieke Staats Partij (RKSP).

Voor deze partij, de RKSP (voorloper van de latere KVP en het CDA), werd hij op 21 juli 1937 – tussentijds – geïnstalleerd als lid van de Amsterdamse gemeenteraad, als opvolger van de advocaat Carl Romme (1896-1980), die toen minister van Sociale Zaken werd in het vierde kabinet Colijn. Romme is vooral bekend als voorman van de KVP na de Tweede Wereldoorlog en heeft tezamen met Willem Drees van de PvdA de politiek in de eerste periode na die oorlog bepaald. Bij de reguliere gemeenteraadsverkiezingen van 1939 is Van Hardeveld in die raad herkozen. In november 1945 – de gemeenteraad functioneerde gedurende de Tweede Wereldoorlog niet – vond zijn herinstallatie plaats, waarna hij op 24 augustus 1946, na de nieuwe raadsverkiezingen, de gemeenteraad verliet. Als lid van deze raad maakte hij ook deel uit van diverse gemeentelijke (advies)commissies.

Vergadering op het stadhuis in Amsterdam, ca. 1938 (foto familie-archief).

BONAS

NEDERLANDSE ARCHITECTEN EN STEDENBOUWKUNDIGEN

J.M. (Jan) van Hardeveld (1891-1953), architect te Amsterdam, heeft in zijn omvangrijke oeuvre alle toen gangbare stijlen toegepast. Gedurende zijn hele carrière heeft hij de flexibiliteit gevoeld om te ontwerpen op een wijze, die hem en zijn opdrachtgevers uit de verschillende gremia passend achtten. Die veelzijdigheid is ook terug te vinden in zijn vele functies en publicaties, waarin hij die pluriformiteit in bouwen bepleitte. Die houding leidde er wel toe dat hij, bekeerling tot het katholicisme op latere leeftijd, in felle debatten verwickeld raakte met die katholieke architecten, die onder aanvoering van prof. M.J. Granpré Molière in de jaren dertig van de vorige eeuw uitdroegen dat er door hen slechts in één stijl mocht worden gebouwd: het traditionalisme.

Van Hardevelds leven en werk zijn tot nog toe onderbelicht gebleven. Waarschijnlijk komt dat deels omdat hij niet een vernieuwende eigen stijl heeft ontwikkeld, deels omdat hij nauwelijks tot geen archief heeft nagelaten. Deze monografie laat zien dat die onderbelichting niet terecht is. Deze BONAS-uitgave zet zijn leven en werk vol in de schijnwerpers.

Mr. Mart J.M. Franken MA (Bergen op Zoom, 1950) was na zijn rechtenstudie van 1973 tot 2016 advocaat in Breda. Vanaf 2013 studeerde hij Kunst- en Cultuurwetenschappen aan de Open Universiteit te Heerlen. Zijn bachelor behaalde hij eind 2018 en zijn master begin 2021. Zijn masterscriptie ging over de positie van de Amsterdamse architect Jan van Hardeveld (1891-1953) in de (katholieke) bouwkunst, meer in het bijzonder over zijn bijdrage aan het debat over de katholieke architectuur in het interbellum. Voor deze BONAS-uitgave zette hij zijn onderzoek over deze architect voort, met name ten aanzien van het door deze geproduceerde oeuvre.

9 789464 550641